

על מכרם בכסף צדיק

מים ראשונים: אפשר שאין פרשה שהסעירה את המדרשים, הפרשנים ואף מסופרי אומות העולם,¹ ונחרטה בתולדות עמנו, כפרשת מכירת יוסף. אנו לא נספיק לדון בה אלא "ככלב המלקק מן הים" (סנהדרין סח ע"א, מסכת כלה ו ד) ונתמקד יותר באופן שבו נחרטה פרשה זו בתודעת הדורות ופחות בפרשה עצמה. לפיכך, גם בחרנו בכותרת זו הלקוחה לא מן הפרשה, כי אם מההפטרה (אשר לעתים בשל הפטרת שבת חנוכה) שהיא במבט מרוחק וכפול: איך הדרשן משקיף על הנושא דרך דברי הנביא עמוס (פסוק שנראה עוד בהמשך).

ויעברו אנשים מדיינים סחרים וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור וימכרו את יוסף לישמעאלים בעשרים כסף ויביאו את יוסף מצרימה: (בראשית לז כח).

רשב"ם בראשית פרק לז פסוק כח

"ויעברו אנשים מדיינים" - בתוך שהיו יושבים לאכול לחם ורחוקים היו קצת מן הבור לבלתי אכול על הדם וממתינים היו לישמעאלים שראו. וקודם שבאו הישמעאלים עברו אנשים מדיינים אחרים דרך שם וראוהו בבור ומשכוהו ומכרוהו המדיינים לישמעאלים. ויש לומר שהאחים לא ידעו, ואעפ"י אשר כתב "אשר מכרתם אותי מצרימה", יש לומר שהגרמת מעשיהם סייעה במכירתו. זה נראה לי לפי עומק דרך פשוטו של מקרא. כי "ויעברו אנשים מדיינים" משמע על ידי מקרה והם מכרוהו לישמעאלים. ואף אם באתה לומר וימכרו את יוסף לישמעאלים כי אחיו מכרוהו, אף כן צריך לומר שהם ציוו למדיינים סוחרים למושכו מן הבור ואחר כן מכרוהו לישמעאלים.²

רש"י בראשית פרק מב פסוק ג

"וירדו אחי יוסף" - ולא כתב "בני יעקב", מלמד שהיו מתחרטים במכירתו ונתנו לבם להתנהג עמו באחוה ולפדותו בכל ממון שיפסקו עליהם.³

רמב"ן בראשית פרק מב פסוק כא

"אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו" - חשבו להם האכזריות לעונש גדול יותר מן המכירה, כי היה אחיהם בשרם מתחנן ומתנפל לפניהם ולא ירחמו. והכתוב לא סיפר זה שם, או מפני שהדבר ידוע בטבע כי יתחנן אדם לאחיו בבואו לידם להרע לו וישיבעם בחיי אביהם ויעשה כל אשר יוכל להציל נפשו ממות, או שירצה הכתוב לקצר בסורחנם, או מדרך הכתובים שמקצרים במקום אחד ומאריכים בו במקום אחר.⁴

¹ תומאס מאן שכתב את הרומן בן ארבעה הכרכים [JOSEPH UND SEIN BRUDER](#), טולסטוי שמצוטט כמי שאמר: "סיפור יוסף ואחיו שבחומש הוא מעשה-אמנות שאין כערכו בכל ספרות העולם".

² לעומת רש"י הקובע בפשטות: "וימשכו בני יעקב את יוסף מן הבור וימכרוהו לישמעאלים והישמעאלים למדיינים וכו'", נראה כאילו רשב"ם מנסה להמעיט מהמעשה החמור שעשו האחים. האמנם? לא בהכרח. נראה שכפרשן־פשוטן של המקרא, רשב"ם מתמודד עם קושי ברור בפשט הפסוקים: מי משך והעלה את יוסף מהבור ומי מכר אותו? ולמי? ראה גם פרשנים אחרים כאן דוגמת רמב"ן, רד"ק ועוד המתעכבים על קושי זה. ראה גם פרקי בראשית לרב מרדכי ברויאר (הוצאת תבונות, אלון שבות תשנ"ט) אשר פותר קושי זה בכך שהוא מציע שלפנינו שני סיפורים שונים של מכירת יוסף שנסזרו לסיפור אחד (באחד מהם, בשם א-להים, אכן לא מכרו האחים את יוסף בידיים). קיצורו של דבר, האפשרות שאולי לא אחי יוסף ממש מכרו את יוסף אלא "צד שלישי" איננה מפחיתה כהוא זה מהאשמה הנוראה, די לנו "שהגרמת מעשיהם סייעה במכירתו".

³ מקור רש"י הוא מדרש בראשית צא ב: "וירדו אחי יוסף עשרה, א"ר בנימין: ממשמע שנאמר אחי יוסף איני יודע שהם עשרה? אתמהא! אלא תשעה חלוקים לאחוה, ואחד לשבור בר". ראה פיתוח מדרש זה בהמשך המדרש שם, במהדורת תאודור-אלבק: "מתחילה לא נהגו בו אחוה אלא מכרוהו ובסוף נתחרטו. בכל יום אמרו: נלך ונבקר עליו ונשיבהו אל אביו. וכשאמר להן יעקב רדו למצרים נתנו כולם בלבם לנהוג בו אחוה. אמר ר' יהודה בר' שמעון: אף יוסף היה יודע שאחיו יורדין למצרים. מה עשה? הושיב שומרים וכו'". מסתבר שהחרטה וההחלטה להתנהג מכאן ואילך באחוה עם יוסף וגם לחפש אחריו, לא היו כה פשוטים. ועכ"פ, נראה שגישה אחוותית זו של המדרש, בתחילת התנכרות יוסף לאחיו, לא תפסה מקום בולט, לפחות לא בהקשר לנושא שבוחרנו לדון בו.

⁴ אנחנו עדיין בעיצומו של הסיפור אבל עברו עשרים שנה. שני הצדדים התבגרו ואולי יכולים לראות את כל עניין המכירה בפרספקטיבה בוגרת יותר. יוסף, ברגע ההתגלות, אומר לאחים בצורה ברורה ופשוטה: "אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אתי מצרימה" (בראשית מה ד). אך מה האחים אומרים האחד לשני? בהיתקלות הראשונה שלהם עם יוסף? "אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו על כן באתה אלינו הצרה הזאת" (בראשית מב כא). "אשמים אנחנו", על מה בדיוק? על מה התחנן יוסף? חסר כאן הוידוי הפשוט: "מכרנו אותך!" רש"י ורמב"ן מרגישים שניהם בחסר זה ומבארים אותו כל אחד בדרכו.

מדרש תנחומא פרשת ויחי סימן י

"גור אריה יהודה מטורף בני עלית" (בראשית מט ט) - מטורף בני יוסף עלית שאמרת מה בצע כי נהרוג את אחינו.⁵

מדרש תנחומא פרשת תולדות סימן א

ואמר רשב"י: גדול הוא השלום שדברה התורה דברי בדאי בשביל שלום. ואי זה? "כה תאמרו ליוסף אנא שא נא פשע אחיך וחטאתם כי רעה גמלוך" (בראשית נ יז). ואין אנו מוצאים שצוה כלום מכל הדברים האלה. אלא לפי שהיה יודע חסידותו של יוסף ולא היה חושדו ומחזיק אותו כשופכי דמים.⁶

בראשית רבה פרשה פד סימן יח

"ויעברו אנשים מדינים סוחרים", עברו אותן הדינים. רבי יהושע בן ביייתוס בשם ר' יהודה בר סימון: כתיב: "למה תתענו ה' מדרכיך תקשיח לבנו מיראתך" (ישעיה סג יז) - כשרצית נתת בלבם לאהוב וכשרצית נתת בלבם לשנוא.

"וימכרו את יוסף לישמעאלים בעשרים כסף" - אמר הקב"ה: אתם מכרתם בנה של רחל בעשרים כסף מעות שהן חמישה סלעים, לפיכך יהא כל אחד ואחד מפריש ערך בנו חמש סלעים במנה צורי. א"ר יהודה בר סימון: אמר הקב"ה לשבטים: אתם מכרתם בנה של רחל בעשרים כסף, לפיכך יהיה כל אחד ואחד מגיע בקע, זהו שכתוב: "בקע לגלגולת מחצית השקל".⁷

במדבר רבה פרשה יג סימן יד

"שעיר עזים אחד לחטאת" - כנגד יהודה שהוא הביא לאביו כתונת הפסים של יוסף שהטבילוהו בדם השעיר, שנאמר: "וישחטו שעיר עזים ויטבלו את הכותנת בדם" (בראשית לו לא). ויהודה הביאה לאביו ואמר: "הכר נא הכתונת בנך היא" (שם לב). לכך נמדד לו באותה מידה, שאמרה לו תמר: "הכר נא למי החותמת והפתילים" (שם לח כה). ולכך נאמר בזה "לחטאת" - שהביאוהו כפרה עליו על שציער את אביו.⁸

שניהם הולכים בעקבות המדרש. רש"י בעקבות בראשית רבה צא סימן ו ורמב"ן בעקבות בראשית רבה שם סימן ח. ראה המדרשים שם. בכל מקרה, האחים יוצאים די גרוע: רק עכשיו שבאה עליהם הצרה הם מכירים בחטאם. וגם זה לא בפה מלא. איפה הם היו עשרים שנה? לא רק מכירה יש כאן, אלא גם התנתקות חסרת כל חרטה. האם גם שתיהן זו של עשרים שנה מועמסת על כתפי הדורות?

⁵ באופן זה הלכו מפרשים ומדרשים רבים. המכירה היא דבר נורא, אבל האלטרנטיבה הייתה גרועה יותר. יהודה לפחות הציל את יוסף ממות (ראה שוב ברואר בסיפור המכירה שזה היה לפי שם הוי"ה) ובסופו של דבר גם תקן את חטא המכירה בערבות שערב את בנימין אחי יוסף. לפי מדרשים ופרשנים אלה, זו הפעם היחידה שיעקב מתייחס למכירת יוסף (וכן בהמשך בברכתו ליוסף: "וישטמוהו בעלי חצים" - הכל עפ"י הפרשנים והמדרשים). אבל גם הוא לא אומר זאת בפה מלא ונראה שיותר משיעקב בא כאן בחשבון עם האחים על שמכרו את יוסף הוא משבח את יהודה. אז אולי יש כאן תוצאה טובה לדורות, נחמא פורתא, מכל העניין. לפחות נמנע רצח. אבל אזכור ברור של מכירת יוסף ותוכחה גלויה לשבטים אין כאן. אגב, רשב"ם לא מסכים לכל הדרך הזו והוא מפרש: "מטורף בני עלית - את(ה) יהודה בני, לאחר שעלית מלטרופ טורף באומות ותכרע ותשכב בעירך, לא יבא אויב להחרידך ולהקימך ממקומך. זהו עיקר פשוטו. בני - כפילו של יהודה. והמפרשו במכירת יוסף לא ידע בשיטה של פסוק ולא בחילוק טעמים כלל". האם רשב"ם ממשיך כאן את שיטתו הנ"ל שהאחים לא מכרו בידיים את יוסף?

⁶ לאחר מות יעקב באים האחים ונופלים לרגלי יוסף: "וַיִּצְאוּ אֶל יוֹסֵף לְאֹמֶר אֲבִיךָ צֹהֵן לְפָנָי מוֹתוֹ לְאֹמֶר: כֹּה תֹאמְרוּ לְיוֹסֵף אֲנָא שָׂא נָא פֶשַׁע אֲחִיךָ וְחַטָּאתָם כִּי רָעָה גְמְלוֹךְ וְעַתָּה שָׂא נָא לְפָשַׁע עַבְדֵי אֱלֹהֵי אֲבִיךָ וַיִּבְךְ יוֹסֵף בְּדַבְרָם אֲלֵיוֹ". גם כעת, לאחר מות יעקב, אין הם אוזרים אומץ להתוודות בישרות על חטאם. דרשות רבות ונאות נאמרו על פסוק זה ואף הלכות חשובות לענייני תשובה נלמדו ממנו. אבל את פשט העניין אי אפשר לשנות. גם את ההזדמנות הזו החמיצו האחים. ראה פירוש כלי יקר על פסוק זה. האם גם את חוסר וידי זה לקחו על עצמם הדורות הבאים?

⁷ לעומת המדרש הראשון המנסה לפייס ולהשכיח את עניין המכירה: "עברו הדינים" וטוען שצריך כעת לאהוב ולא לשנוא ולעורר מדנים (מדינים, דינים, משחקי לשון) והיסטוריה כאובה; בא המדרש השני ואומר אחרת. הן מצוות פדיון בכורות, בה נותנים חמישה סלעים שזה שווה לעשרים כסף הסכום שקבלו האחים במכירת יוסף, והן מצוות מחצית השקל לבית המקדש שהיא הסכום שקיבל כל אח חלקו במכירת יוסף (שקל = 4 כסף, מחצית השקל = 2 כסף (זוז) עשירית מעשרים כסף), באות להזכיר את חטא מכירת יוסף לדורות ולכפר עליו. ורש"י בספר במדבר פרק ג פסוק מו מוסיף גם את כסף פדיון הבכורות העודפים על הלוויים: "ואת פדויי השלשה וגו' - ואת הבכורות הצריכין להיפדות בהם, אלו השלשה ושבעים ומאתים העודפים בהם, יתרים על הלוים, מהם תקח חמשת שקלים לגלגלת, כך היתה מכירתו של יוסף עשרים כסף, שהיה בכורה של רחל". נראה שכמעט כל מצווה בתורה הקשורה בסכום כספי מזכירה את מכירת יוסף ואת הצורך של כל הדורות לכפר על חטא האחים - אבות האומה.

⁸ ורש"י הביא מדרש זה על קורבנו של יששכר. ראה פירושו לפרק ז פסוק כב בספר במדבר. ולא הבנתי מה הקשר ליששכר. עכ"פ, הרי לנו כפרה על מכירת יוסף באמצעות קורבנות הנשיאים בחנוכת המשכן (ולהלן גם בחניכת אהרון ובניו). אבל בהמשך מדרש במדבר רבה בסימן יח, נדרש כל העניין על ראובן דווקא ובאופן שנוטה מאד לצמצם את החטא: "אע"פ שארע לשבטים שבא לידיהם מכירת יוסף ... צדיקים גמורים היו ולא בא לידם חטא מעולם אלא הוא ... שלא היה בידם עוון אלא זה בלבד. ולפי שמכירת יוסף זכות הייתה לו שהוא גרמה לו למלוך וזכות הייתה לאחיו ולכל בית אביו שכלכלם בלחם בשני רעבון". מדרשים אחרים על הפסוק "וישחטו שעיר עזים" מסנגרים בעקיפין על האחים משום שהם גם מאשימים את יוסף בהתנהגות לא נאותה שגרמה לכל השנואה ביניהם. ראה למשל בראשית רבה פד ז: "אמר לו הקב"ה: אתה אמרת: חשודים בניך על אבר מן החי, חייך אפילו בשעת הקלקלה אינם אלא שוחטים ואוכלים: וישחטו שעיר עזים. אתה אמרת: מזלזלים הם בבני השפחות וקורים להם עבדים - לעבד נמכר יוסף (תהלים קה יז). אתה אמרת: תולים עיניהם בבנות הארץ - חייך שאני מגרה בך את הדוב: ותשא אשת אדוניו את עיניה אל יוסף

מורה הנבוכים חלק שלישי פרק מו

אבל החכמים ז"ל שמו טעם היות כפרת צבור לעולם בשעירים, בעבור שחטא עדת ישראל כלה היה בשעיר רמז למכירת יוסף הצדיק, שנאמר בעניינו וישחטו שעיר עזים, ולא יהיה זה הטעם חלוש בעיניך, כי כונת כל אלו הפעולות לישב בנפש כל חוטא וכל איש מרי שצריך לזכור ולהזכיר חטאו תמיד, כמו שנאמר: "וחטאתי נגדי תמיד", ושצריך כפרה על החטא ההוא הוא וזרעו וזרעו וזרעו בעבודה שתהיה ממין המרי ההוא.⁹

מדרש תהלים (בובר) מזמור י

אמר ר' יודן: מאן דאמר רחמנא וותרן הוא, יתוותרון בני מעוהי, אלא מאריך אף וגביה דיליה.¹⁰ אמר הקב"ה לשבטים: אתם מכרתם אחיכם מתוך אכילה ושתיה, שנאמר: "וישבו לאכל לחם", והרי הוא נוטל את שלו מתוך אכילה ושתיה, שנאמר: "והמלך והמן ישבו לשתות" (אסתר ג טו).¹¹

אמר ר' חנין: אמר הקב"ה לשבטים: אתם מכרתם אותו לעבד, שנאמר: "לעבד נמכר יוסף" (תהלים קה יז), חייכם שאתם קורין בכל שנה ושנה: עבדים היינו לפרעה במצרים.¹²

ר' פנחס בשם ר' הושעיא אמר: שבטים גרמו לקרוע שמלת אביהם, והיכן נפרע להן? במצרים, שנאמר: "ויקרעו שמלותם" (בראשית מד יג). יוסף גרם לשבטים לקרוע שמלותם, עמד בן בנו ונפרע לו, שנאמר: "ויקרע יהושע שמלותיו" (יהושע ז ו), מנשה גרם לשבטים לקרוע, לפיכך הוקרע נחלתו, חציה בעבר הירדן, וחציה בארץ כנען, שבטים קרעו על בנימין, עמד בן בנו ונפרע לו, שנאמר ויקרע מרדכי את בגדיו (אסתר ד א).¹³

תהלים פרק קה פסוק יז

שָׁלַח לַפְּנֵיהֶם אִישׁ לְעֶבֶד נִמְכָּר יוֹסֵף:¹⁴

רש"י על הפסוק

שלח לפנייהם איש - וישלחני אלהים לפניכם (בראשית מה ז) - ואיזה איש? יוסף שנמכר.¹⁵

(בראשית לט ז): "לומר שיוסף לא היה צדיק גמור ויש גם לו אשמה מסוימת - ניחא. אבל לדרוש את "שעיר עזים לחטאת" לשבח של ראובן ולומר שהאחים "צדיקים גמורים היו"? אפשר שמדרש זה מנסה להוות משקל נגד למדרשים הקודמים המגללים אשמת המכירה על כתפי כל הדורות.

⁹ דברי רמב"ם אלה הם בקטע במורה נבוכים בו הוא מסביר את הפסוק "ולא יזבחו עוד לשעירים" ואת הכוונה בשילוח השעיר לעזאזל וקורבנות שעירים בכלל שהם כנגד האמונה בריצוי שדים בדם (הצאבה). לאחר שאמר את פירושו, פירוש שהעלה את קצפם של רבים, מביא הרמב"ם את דעת חז"ל שהשעירים בכלל, יום הכיפורים בפרט (זה שנשחט לה' או זה שנשלח לעזאזל? או שמה שניהם?), הם כפרה על חטא מכירת יוסף. נראה שהמקור לדברי רמב"ם אלה הוא ספרא פרשת שמיני: "וכי מה ראו ישראל להביא יותר מאהרן? אלא אמר להם: אתם יש בידכם בתחילה ויש בידכם בסוף. יש בידכם בתחילה: וישחטו שעיר עזים, ויש בידכם בסוף: עשו להם עגל מסכה. יבוא שעיר עזים ויכפר על מעשה עזים, יבוא עגל ויכפר על מעשה עגל". ראה ויקרא ט ב-ג בהבדל שבין הקורבן שהביא אהרן, ביום השמיני לחנוכת המשכן, בשם עצמו, ובין הקורבן שהביא בשם העם. אצל אהרן יש רק עגל לחטאת ואילו אצל בני ישראל, בניהם של אחי יוסף, יש שעיר עזים ועגל. ראה דבריו [כפרת אהרן וכפרת העם](#) בפרשת שמיני. אם כך, אזי אנו מזכירים את חטא מכירת יוסף פעמיים סמוכות ביום הכיפורים: בסדר העבודה ובפיוט על עשרה הרוגי מלכות שבא מיד לאחר מכן. כשעמד ההיכל על מכונו וגם לאחר שחרב. לדורות. ראה גם ספר יובלים בו מוזכר בפירוש הקשר בין שעירי יום הכיפורים ומכירת יוסף.

¹⁰ ראה גמרא בבא קמא דף נ עמוד א: "אמר ר' חנינא: כל האומר הקב"ה וותרן הוא - יותרו חיינו, שנאמר: "הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט". ראה בראשית רבה פרשה סז סימן ד: "כשמוע עשו את דברי אבינו, א"ר חנינא כל מי שהוא אומר שהקב"ה וותרן הוא יתוותרון בני מעוהי, אלא מאריך אפיה וגבי דיליה, זעקה אחת הזעיק יעקב לעשו דכתיב כשמוע עשו את דברי אבינו ויזעק זעקה והיכן נפרע לו בשושן הבירה שנאמר (אסתר ד) ויזעק זעקה גדולה ומרה עד מאד". האם חזרנו לחטא של יעקב בגניבת הברכות? במכירת הבכורה?

¹¹ וכן הוא באסתר רבה ז כה: "אמר להם לשבטים אתם מכרתם את אחיכם מתוך מאכל ומשתה כך אני אעשה לכם, הדא הוא דכתיב והמלך והמן ישבו לשתות, היה אחד מישראל יוצא לשוק ומבקש ליקח ליטרא בשר או אגודה של ירק היה הפרסי חונקו ואומר לו למחר אני הורגך ומבזז את ממונך, הדא הוא דכתיב והעיר שושן נבוכה... עד ימי מרדכי אותו עונש של מכירת יוסף קיים".

¹² "עבדים היינו" שאנו אומרים בכל שנה בליל הסדר היא תזכורת לחטא מכירת יוסף! איך נתגלגלנו ונעשינו עבדים לפרעה? בגלל שמכרנו את יוסף לעבד - "לעבד נמכר יוסף". מידה כנגד מידה. ראה הסוגיה במסכת פסחים קטז ע"א: "מתחיל בגנות ומסיים בשבח מאי בגנות? רב אמר: מתחילה עובדי עבודת גלולים היו אבותינו. ושמואל אמר: עבדים היינו". האם לגנות הזו התכוון האמורא שמואל? אגב, שים לב לפסוק בתהלים פרק קה פסוק יז שהמדרש דורש: "שלח לפנייהם איש לעבד נמכר יוסף". זה הפסוק היחידי בכל התנ"ך (להוציא ספר בראשית) בו מוזכרת בברור מכירת יוסף. נראה אותו בהמשך.

¹³ אף אחד לא יוצא כאן נקי, ראה דברינו בפרשת מקץ [הקולר תלוי בצואר כולם](#).

¹⁴ פרק קה בתהלים הוא מהפרקים בתנ"ך אשר מציגים סקירה היסטורית של תולדות עם ישראל למן ימי אברהם אבינו ועד ההתנחלות בארץ (שים לב איזה אירוע מרכזי בתולדות העם, לא נזכר שם). וכבר הזכרנו פרק זה בדברינו [סקירות היסטוריות בתנ"ך](#) בפרשת מסעי. בהקשר מכירת יוסף, זהו האזכור במפורש היחידי בתנ"ך של מכירת יוסף, מחוץ לסיפור בתורה. ראה הפסוקים שם: "וַיִּקְרָא רָעַב עַל הָאָרֶץ כָּל מִטָּה לָחֶם שָׁבַר: שָׁלַח לַפְּנֵיהֶם אִישׁ לְעֶבֶד נִמְכָּר יוֹסֵף: עָנּוּ בְּכָל רִגְלֵי רְגֵלוֹ בְּרָזַל בָּאָה נַפְשׁוֹ: עַד יָת בָּא דְבָרוֹ אֲמַרְתָּ ה' צָרְפְּתָהּ: שָׁלַח מֶלֶךְ וַיִּתְּרֶהּ מִשָּׁל עַמִּים וַיִּפְתַּחְהוּ: שְׁמוֹ אָדוֹן לְבֵיתוֹ וּמִשָּׁל בְּכָל קְנִיּוֹ: לְאִסָּר שָׂרֵי בְּנִפְשׁוֹ וַזְּקִיּוֹ יַחֲכֵם".

¹⁵ אם נקרא את הפסוק מתהלים במלואו נראה שהוא משדר נימה מעשית ורגועה יחסית של סיפור האירועים, בודאי לא של הודאה בחטא או הלקאה עצמית: "שלח לפנייהם איש לעבד נמכר יוסף" - כך בפשטות היה סיפור המעשה. ראה שם כיצד משתלב הפסוק

עמוס פרק ב

כֹּה אָמַר ה' עַל שְׁלֹשָׁה פְּשָׁעֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל אֲרָבַעָה לֹא אֶשְׁיָבֶנּוּ עַל מִכְרָם בַּכֶּסֶף צְדִיק וְאֲבִיוֹן בְּעִבּוֹר נְעָלִים.¹⁶

מדרש משלי (בובר) פרשה א

אמר ר' יהושע בן לוי לא נמשכו עשרה הרוגי מלכות אלא בחטא מכירתו של יוסף. א"ר אבין: הוי אומר נפרעו עשרה מכל דור ודור ועדיין אותו החטא קיים.¹⁷

שבת שלום

מחלקי המים

מים אחרונים: ראה מדרש בראשית רבתי פרשת וישב עמוד 177 בוויכוח הגדול שהיה בין מדת הדין והמלאך מיכאל, באשר לאחריות הדורות על חטא מכירת יוסף, שאם השבטים לא נענשו, מישהו חייב היה ליתן את הדין. ואלה כידוע עשרה הרוגי מלכות. מיכאל, שרן של ישראל, טוען "לא ימתנו אבות על בנים", ואילו מדת הדין טוענת "פוקד עוון אבות על בנים" גם אם זה יותר מארבע דורות. נראה שזה מדרש "צידוק הדין". ראה המדרש באריכות שם וכן דברינו [פוקד עוון אבות על בנים](#) בפרשת כי תשא.

בפרק קה כולו. זאת ועוד, חלקו הראשון של הפסוק "שלח לפניכם איש" מתחבר היטב, כפי שרש"י מציין, עם דברי יוסף עצמו בתורה כשהוא אומר לאחים: "וישלחני אלהים לפניכם לשום לכם שארית בארץ ולהחיות לכם לפליטה גדלה" (בראשית מה ז) ומיד בפסוק אחרי זה: "ועתה לא אתם שלחתם אתי הנה פי האלהים". מדרשים ופרשנים נוספים הולכים בדרך זו ומצטרפים בכך לנימה המתונה יותר שכבר ראינו לעיל במדרש בראשית רבה פד יח ובהערה 7 לעיל. מכירת יוסף היא חלק ממהלך היסטורי בלתי נמנע שמתחיל בבית בין הבתרים ונמשך לאורך כל תקופת האבות. ואם תאמר "בהדי כבשי דרחמנא למה לך" (ברכות י ע"א) ומעשה בני האדם הם שגרמו, הרי כשם שיעקב שגה - כמאמר הגמרא בשבת י ע"ב: "לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים, שבשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו נתקנאו בו אחיו, ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים" - כך גם יוסף עצמו אינו לגמרי נקי כפי שראינו בהערה 7 לעיל. כך או כך, מתרככת פרשת מכירת יוסף ואין איזו אשמה נוראה לדורות, אלא כדברי ספר תהלים עוד אירוע בתולדות האבות: "שלח לפניכם איש, לעבד נמכר יוסף". ועוד הערה אחת "קטנה". ראה מדרש שכל טוב (בובר) שמות פתיחה: "שכל טוב יתן חן ודרך בוגדים איתן (משלי יג טו): אמרתי אני בלבי לפתוח ספר יציאת כושרות בשכל טוב ולקרורתו שכל טוב לכבוד יוצרי, שהוא שכל העולם, ולכבוד אבינו יעקב ובניו שבטי יה ובניהם יורדי מצרים, אשר השכילו שכל טוב בתורת הדעת לאהבת אלהים, ועל כן מצאו חן בעיניו להתבטל מעליהם גזירת ועבדום וענו אותם (בראשית טו יג). כי היה ראוי לפרעה לבא ולכבוש את ארץ חברון במצור ולהוציא מתוכו את יעקב ואת ביתו בכבלי ברזל ונחשת ולהורידם למצרים, לקיים גזירת הבורא שנאמר כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם (שם שם). ומשכם שם הבורא בחבלי אדם בעבותות אהבה, כדכתיב שלח לפניכם איש לעבד נמכר יוסף (תהלים קה יז). ומאהבת יעקב את יוסף אמר אלה וראינו בטרם אמות (בראשית מה כח), וניתן חנם בעיני פרעה ועבדיו, שנאמר במיטב הארץ הושב את אביך ואת אחיך (שם מז ו). וכשעיוותו את דרכם לפני בוראם ובגדו בתורת הדעת, ונטמאו בשקוצי עיניהם, ודבקו בגילולי מצרים כבוגדים, הקים הקב"ה עליהם מלך איתן הפכפך ועקלתון וחדש גזירותיו והעבידם בפרך".

עד כאן דברי המדרש. מדרש זה מציג עמדה שונה בתכלית מהדעה השלטת של ברית בין הבתרים והכורח ההיסטורי של שעבוד מצרים. זה נושא נכבד בפני עצמו, אך מה שחשוב לענייננו שגם הוא מציג את מכירת יוסף כדבר לא חמור במיוחד וכחלק מתבונתם של יעקב ובניו איך לעקוף את גזירת ברית בין הבתרים ולרדת למצרים בחבלי אדם ולא בכבלי ברזל. וגם אם לא היו אלה בדיק "עבותות של אהבה" כדברי המדרש וגם האחים לא היו "צדיקים גמורים" כדברי מדרש במדבר רבה (ראה שוב הערה 8 לעיל) - בכל מקרה כבר "עברו הדינים" כדברי בראשית רבה לעיל ואשמה עד סוף כל הדורות ודאי אין כאן.

¹⁶ לפסוק זה יש פירוש פשוט הקשור לתקופתו של עמוס הנביא. ראה פירוש רש"י שם: "על מכרם בכסף צדיק - הדיינין היו מוכרים את מי שהיה זכאי בדין בכסף שוחד שהיו מקבלים מיד בעל דינו". אבל המדרשים "שאלו" אותו לעניין מכירת יוסף. ראה למשל פרקי דרבי אליעזר (היגר) - "חורב" פרק לז: "ובשעה אחת אחיו היו יושבים במקום אחד ולב אחד ועצה אחת ועברו עליהם ארחת ישמעאלים ואמרו בואו ונמכרונו לישמעאלים ויהיו מוליכין אותו לקצה המדבר ואין יעקב אבינו שומע שמע עוד, ומכרו אותו לישמעאלים בעשרים כסף, כל אחד ואחד נטל שני כספים לקנות מנעלים ברגליהם, שנאמר: על מכרם בכסף צדיק ואביון בעבור נעלים. אמרו נשים חרם בינינו שאין אחד ממנו מגיד הדבר ליעקב אבינו, אמרו ביניהם ראובן אין כאן בנימין אין כאן ואין החרם מתקיים אלא בעשרה ואנו תשעה אם כן היאך נעשו שתפו המקום עמהם והיו עשרה וחרמו ביניהם שלא יגיד שום אחד מהם סוד זה ליעקב". עניין מכירת יוסף בעבור נעליים נמצאת גם בתרגום המיוחס ליונתן (בתרגום חזרה לעברית) שמכניס את הנעליים לתוך הפסוק בתורה: "ויעברו אנשים מדינים בעלי מסחר וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור וימכרו את יוסף לערבים בעשרים מעות של כסף ויקנו מהם סנדלים ויביאו את יוסף למצרים".

¹⁷ זה המקור לפיוט אלה אזכרה על עשרה הרוגי מלכות שאנו אומרים בסליחות וביום הכיפורים. ראה גם אוצר המדרשים (אייזנשטיין) עמוד תלט: "וכן ישראל אלמלא שלמדו לקיסר תורה לא היו באים לידי כך. פעם אחת היה יושב ועוסק בתורה ומצא כתוב וגונב איש ומכרו וגו' (שמות כ"א ט"ז) והלך וטח הבית כלו בנעלים ודבקם בכתלים, ושלא אחר רבן שמעון בן גמליאל וחביריו ואמר להם מי שגנב איש מבני ישראל והלך ומכרו מה דינו? אמרו לו חייב מיתה, אמר להם אם כן אתם חייבים מיתה, קבלו על עצמכם דין שמים. אמרו לו למה, אמר להם שבביל אחי יוסף שמכרו את יוסף דכתיב וימכרו את יוסף (בראשית לז כח), וכתיב על מכרם בכסף צדיק ואביון בעבור נעלים (עמוס ב ו), ולכן טח אותו רשע את הבית במנעלים כדי שיכירו באיזה דבר מכרו את יוסף שנאמר בעבור נעלים, בדמי נעלים".